

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

PERUBAHAN REKA BENTUK RUMAH KEDIAMAN TRADISI ETNIK PENAN KUBAAN DI SARAWAK

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS

2020

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

PERUBAHAN REKA BENTUK RUMAH KEDIAMAN TRADISI ETNIK PENAN KUBAAN DI SARAWAK

MOHD NAJIB BIN ESA

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

TESIS DIKEMUKAKAN BAGI MEMENUHI SYARAT UNTUK MEMPEROLEH
IJAZAH DOKTOR FALSAFAH

FAKULTI SENI, KOMPUTERAN DAN INDUSTRI KREATIF
UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS

2020

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

**INSTITUT PENGAJIAN SISWAZAH
PERAKUAN KEASLIAN PENULISAN**

Perakuan ini telah dibuat pada **20 MAC 2020**.

i. Perakuan pelajar :

Saya, **MOHD NAJIB BIN ESA P20142002547 FAKULTI SENI, KOMPUTERAN DAN INDUSTRI KREATIF** dengan ini mengaku bahawa disertasi/tesis yang bertajuk **PERUBAHAN REKA BENTUK RUMAH KEDIAMAN TRADISI ETNIK PENAN KUBAAN DI SARAWAK** adalah hasil kerja saya sendiri. Saya tidak memplagiat dan apa-apa penggunaan mana-mana hasil kerja yang mengandungi hak cipta telah dilakukan secara urusan yang wajar dan bagi maksud yang dibenarkan dan apa-apa petikan, ekstrak, rujukan atau pengeluaran semula daripada atau kepada mana-mana hasil kerja yang mengandungi hak cipta telah dinyatakan dengan sejelasnya dan secukupnya.

Tandatangan pelajar

ii. Perakuan Penyelia:

Saya, **AZLIN IRYANI BINTI MOHD NOOR** dengan ini mengesahkan bahawa hasil kerja pelajar yang bertajuk **PERUBAHAN REKA BENTUK RUMAH KEDIAMAN TRADISI ETNIK PENAN KUBAAN DI SARAWAK** dihasilkan oleh pelajar seperti nama di atas, dan telah diserahkan kepada Institut Pengajian SiswaZah bagi memenuhi sepenuhnya syarat untuk memperoleh Ijazah **DOKTOR FALSAFAH**.

Tarikh

Tandatangan Penyelia

INSTITUT PENGAJIAN SISWAZAH / INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

BORANG PENGESAHAN PENYERAHAN TESIS

Tajuk / Title:

PERUBAHAN REKA BENTUK RUMAH KEDIAMAN
TRADISI ETNIK PENAN KUBAAN DI SARAWAK

No. Matrik / Matric's No.:

P20142002647

Saya / I :

MOHD NAJIB BIN ESA

mengaku membenarkan Tesis Doktor Falsafah ini disimpan di Universiti Pendidikan Sultan Idris (Perpustakaan Tuanku Bainun) dengan syarat-syarat kegunaan seperti berikut:-
acknowledged that my Thesis is kept at Universiti Pendidikan Sultan Idris (Tuanku Bainun Library) and reserves the right as follows:-

1. Tesis/Disertasi/Laporan Kertas Projek ini adalah hak milik UPSI.
The thesis is the property of Universiti Pendidikan Sultan Idris
2. Perpustakaan Tuanku Bainun dibenarkan membuat salinan untuk tujuan rujukan sahaja.
Tuanku Bainun Library has the right to make copies for the purpose of research only.
3. Perpustakaan dibenarkan membuat salinan Tesis/Disertasi ini sebagai bahan pertukaran antara Institusi Pengajian Tinggi.
The Library has the right to make copies of the thesis for academic exchange.
4. Perpustakaan tidak dibenarkan membuat penjualan salinan Tesis/Disertasi ini bagi kategori **TIDAK TERHAD**.
The Library is not allowed to make any profit for 'Open Access' Thesis/Dissertation.
5. Sila tandakan (✓) bagi pilihan kategori di bawah / Please tick (✓) for category below:-

SULIT/CONFIDENTIAL

Mengandungi maklumat yang berdarjah keselamatan atau kepentingan Malaysia seperti yang termaktub dalam Akta Rahsia Rasmi 1972. / Contains confidential information under the Official Secret Act 1972

TERHAD/RESTRICTED

Mengandungi maklumat terhad yang telah ditentukan oleh organisasi/badan di mana penyelidikan ini dijalankan. / Contains restricted information as specified by the organization where research was

TIDAK TERHAD / OPEN ACCESS

(Tandatangan Pelajar/ Signature)

Tarikh:

(Tandatangan Penyelia / Signature of Supervisor)

& (Nama & Cop Rasmi / Name & Official Stamp)

Catatan: Jika Tesis/Disertasi ini **SULIT @ TERHAD**, sila lampirkan surat daripada pihak berkuasa/organisasi berkenaan dengan menyatakan sekali sebab dan tempoh laporan ini perlu dikelaskan sebagai **SULIT** dan **TERHAD**.

Notes: If the thesis is CONFIDENTIAL or RESTRICTED, please attach with the letter from the organization with period and reasons for confidentiality or restriction.

PENGHARGAAN

Segala puji bagi Allah S.W.T kerana dengan limpah kurnianya dapatlah saya menyiapkan tesis ini dengan sempurnanya.

Saya ingin merakamkan setinggi penghargaan dengan tulus ikhlas kepada Dr. Azlin Iryani binti Mohd Noor, penyelia tesis ini yang telah membantu dan memberi bimbingan yang amat bernilai sepanjang tempoh pengajian. Juga tidak dilupakan Prof. Madya Dr. Mohamad Rusdi bin Mohd Nasir yang pernah menyelia tesis ini.

Saya juga ingin mengucapkan ribuan terima kasih kepada semua yang terlibat di dalam menyumbangkan data-data yang berguna serta menjadi responden kaji selidik bagi menjayakan tesis ini secara sukarela.

Penyediaan tesis ini telah memberi kesan kepada keluarga saya dan kesempatan ini saya merakamkan setinggi terima kasih kepada isteri tercinta serta anak-anak bagi kesabaran dan sokongan yang diberikan.

Akhirnya saya berdoa kepada ALLAH S.W.T mudah-mudahan tesis ini dapat memberi faedah dan manfaat kepada kita semua.

ABSTRAK

Etnik Penan terkenal sebagai satu etnik yang mengamalkan cara hidup nomad satu ketika dahulu dan dikatakan ketinggalan dari arus pemodenan sejagat. Etnik Penan Kubaan di Ulu Baram, Sarawak tinggal di pedalaman yang tiada kemudahan pengangkutan darat dan air menyebabkan bantuan oleh kerajaan sukar untuk disalurkan. Objektif kajian etnografi yang mengambil masa lima tahun ini bertujuan mendapatkan maklumat berkaitan perubahan reka bentuk kediaman apabila etnik Penan ini tidak lagi mengamalkan cara hidup nomad dan seterusnya mencadangkan satu reka bentuk yang baharu. Metodologi penyelidikan kualitatif ini menggunakan pendekatan kajian lapangan dan penyelidik sebagai instrumen dengan kaedah mengukur saiz binaan, temu bual, perbincangan dan pemerhatian. Dapatan secara temu bual mendapati etnik Penan Kubaan membina rumah mengikut cita rasa pemilik rumah itu sendiri dengan menggunakan teknologi yang diperoleh dari penempatan berhampiran. Melalui pemerhatian, reka bentuk serta bahan bina kediaman etnik Penan ini disimpulkan manakala melalui pengukuran pula, saiz binaan sebenar diperoleh. Melalui perbincangan, dua reka bentuk kediaman dicadangkan iaitu rumah untuk ketua dan penduduk kampung. Berdasarkan kajian ini dapat disimpulkan bahawa perubahan telah berlaku dari segi reka bentuk, teknologi binaan dan luas lantai. Perubahan juga telah berlaku dari segi bahan bina bagi kemasan bumbung dan dinding manakala struktur binaan menggunakan kayu masih lagi dikekalkan. Pembinaan kediaman baharu di lokasi yang mudah untuk dihubungi dengan mengekalkan budaya kediaman sedia ada diharapkan dapat membantu etnik Penan Kubaan menjalani kehidupan yang lebih baik terutama dari segi ekonomi.

THE CHANGING IN DESIGN OF PENAN KUBAAN ETHNIC'S TRADITIONAL RESIDENCE IN SARAWAK

ABSTRACT

The Penan is well-known as an ethnic that adopts the nomadic way of life once and is said to be outmoded in the human civilization. The Penan Kubaan ethnic group in Ulu Baram, Sarawak lives in the rural area with no access to land and water transportation which makes it difficult for the government to provide aid. The objective of this ethnographic study which took five years was to obtain the information on the existing culture of house design among the Penan ethnic and to propose a new design for this ethnic group. This qualitative research employed a field study approach and the researcher as an instrument, with the methods of measuring the size of the structure, interviews, discussions and observations. Findings from interviews showed that Penan Kubaan ethnic built their homes according to the homeowner's needs and preferences using technology obtained from nearby settlements. Through observations, the design and material of the building were concluded and through measurements, the actual size of the building was obtained. Through discussions, two residential designs were proposed: the home for the village head and the resident's house. Based on this study, it can be concluded that changes have taken place in terms of design, construction technology and floor area. In terms of building material, changes are seen in roof and wall finishes which have occurred although the structure of the timber remains. It is hoped that the construction of the new residence in these easy-to-reach locations will help the Penan Kubaan ethnic in leading a better life especially in terms of economy, social and culture, thus being able to contribute to the nation's well being

KANDUNGAN

Muka surat

PERAKUAN KEASLIAN PENULISAN	ii
PENGESAHAN PENYERAHAN TESIS	iv
PENGHARGAAN	v
ABSTRAK	vi
ABSTRACT	vii
KANDUNGAN	viii
SENARAI JADUAL	xvi

BAB 1 PENDAHULUAN

1.0 Pengenalan	1
1.1 Latar Belakang Penyelidikan	4
1.2 Permasalahan kajian	9
1.3 Persoalan Kajian.	16
1.4 Objektif Kajian	16
1.5 Kepentingan kajian	17
1.6 Pemilihan tapak kajian	18
1.7 Skop kajian	21
1.8 Definisi Operasional	22
1.8.1 Penan Kubaan	22

1.8.2	Bario	23
1.9	Batasan Kajian	24
1.10	Struktur kajian	25
1.11	Kesimpulan	26

BAB 2 TINJAUAN LITERATUR

2.0	Pengenalan	27
2.1	Penyelidikan Antropologi dan Etnografi	32
2.2	Perubahan reka bentuk kediaman	33
2.3	Faktor-faktor yang mempengaruhi reka bentuk kediaman	37
2.4	Teori reka bentuk kajian	40
2.4.1	Teori family housing adjustment Morris dan Winter (1975)	40
2.4.2	Teori Hieraki Keperluan Maslow	41
2.4.3	Teori <i>Contemporary City</i> oleh Le Corbusier	43
2.4.4	Mordenist oleh Luwig Mies van der Rohe	45
2.4.5	The Phenomenon of Place oleh Norberg Schulz	46
2.5	Etnik Penan	46
2.5.1	Sejarah masyarakat Penan	52
2.5.2	Kediaman etnik Penan	62
2.5.2.1	Lokasi kediaman	64
2.4.2.2	Reka bentuk dan bahan bina kediaman etnik Penan	65
2.5.3	Dasar-dasar kerajaan terhadap masyarakat Penan	69

2.5.3.1 Pendidikan	70
2.5.3.2 Ekonomi	72
2.5.3.3 Sosial	73
2.5.4 Lain-lain tradisi yang berkaitan dengan kediaman	74
2.5.4.1 Sosial	74
2.5.4.2 Budaya	76
2.6 Jurang kajian	78
2.7 Kesimpulan	80

BAB 3 METODOLOGI

3.1 Persoalan asas	83
3.1.1 Objektif dan soalan Kajian	84
3.1.2 Kesesuaian kaedah kajian	85
3.1.3 Keperluan etika penyelidikan	89
3.2 Reka bentuk dan strategi metodologi	91
3.2.1 Teori kajian	92
3.3 Fasa pelaksanaan kajian	93
3.4 Prosedur pengumpulan data	94
3.4.1 Penyemakan dokumen	95
3.4.2 Lawatan tapak	96
3.4.2.1 Pemerhatian	97

3.4.2.2 Pengukuran Am	98
3.4.2.3 Temu bual	99
3.5 Populasi dan sampel kajian	101
3.6 Instrumen kajian dan matrik pengumpulan data	101
3.7 Batasan pengumpulan data	103
3.8 Prosedur analisa data	104
3.9 Fasa akhir kajian	106
3.10 Kesimpulan	107

BAB 4 DAPATAN DAN ANALISA

4.1 Penan Kubaan	109
4.2 Kampung Pa' Tik	111
4.2.1 Kampung Pa' Tik A	112
4.2.2 Kampung Pa' Tik B	124
4.3 Responden	117
4.3.1 Responden R01	117
4.3.2 Responden R02	120
4.3.3 Responden R03	123
4.3.4 Responden R04	127
4.3.5 Responden R05	127
4.3.6 Responden R06	130

4.3.7 Responden R07	133
4.3.8 Responden R08	136
4.3.9 Responden R09	139
4.3.10 Responden R10	142
4.3.11 Responden R11	145
4.3.12 Responden R12	117
4.3.13 Responden R13	154
4.3.14 Responden R14	149
4.4 Rumusan	154
4.4.1 Jenis rumah	154
4.4.2 Ruang dalaman	154
4.4.3 Perabot dan peralatan	156
4.4.4 Perkhidmatan bangunan	115
4.4.5 Bangunan tambahan	158
4.4.6 Tanaman	158
4.4.7 Pernakan	159
4.4.8 Analisa menggunakan teori Morris dan Winter (1975)	160
4.4.9 Analisa menggunakan teori hierarki keperluan Maslow	161
4.4.10 Analisa garis masa kediaman	163
4.5 Cadangan reka bentuk dan bahan	165
4.5.1 Jenis kediaman	166

4.5.2 Bahan bina	166
4.5.3. Struktur bangunan	167
4.5.4 Luas ruang dalaman	167
4.5.4.1 Ruang tamu	168
4.5.4.2 Bilik tidur	168
4.5.4.3 Tandas	169
4.5.4.4 Dapur	169
4.5.4.5 Beranda	169
4.5.4.6 Tangga	170
4.5.4.7 Perkhidmatan bangunan	170
4.5.4.8 Kawasan persekitaran	170
4.5.4.9 Faktor-faktor lain	171
4.6. Cadangan kediaman baharu	171
4.6.1 Rumah ketua kampung	172
4.6.1.1 Ruang tamu	172
4.6.1.2 Bilik tidur	173
4.6.1.3 Ruang makan	173
4.6.1.4 Dapur	173
4.6.1.5 Ukuran sedia ada rumah ketua kampung	174
4.6.1.6 Cadangan luas lantai rumah ketua kampung	174
4.6.2 Kediaman penduduk kampung	177

4.6.2.1	Ruang tamu	177
4.6.2.2	Bilik tidur	177
4.6.2.3	Ruang makan/dapur	178
4.6.2.4	Cadangan ukuran kediaman penduduk kampung	178
4.6.3	Faktor-faktor lain bagi mereka bentuk kediaman	180
4.7	Anggaran kos	181
4.8	Kesimpulan	185

BAB 5**KESIMPULAN**

5.1	Ringkasan	187
5.2	Cadangan	189
5.3	Cadangan kajian masa depan	190
5.4	Penutup	192

SENARAI JADUAL

No. Jadual surat	Muka
4.1 Analisa dimensi ruang R01	120
4.2 Analisa dimensi ruang R02	122
4.3 Analisa dimensi ruang R03	125
4.4 Analisa dimensi ruang R04	127
4.5 Analisa dimensi ruang R05	130
4.6 Analisa dimensi ruang R06	133
4.7 Analisa dimensi ruang R07	136
4.8 Analisa dimensi ruang R08	139
4.9 Analisa dimensi ruang R09	142
4.10 Analisa dimensi ruang R10	144
4.11 Analisa dimensi ruang R11	146
4.12 Analisa dimensi ruang R12	148
4.13 Analisa dimensi ruang R13	151
4.14 Analisa dimensi ruang R14	153
4.15 Jenis luas ruang lantai kediaman penduduk di tapak kajian	155
4.16 Ukuran luas lantai sedia ada bagi kediaman ketua kampung	174
4.17 Cadangan ukuran untuk luas lantai bagi kediaman ketua kampung	175
4.18 Ukuran luas lantai sedia ada kediaman penduduk kampung	178

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

xvi

4.19	Cadangan ukuran kediaman penduduk kampung	179
4.20	Anggaran kos bagi rumah ketua kampung	182
4.21	Anggaran kos bagi rumah penduduk kampung	183
4.22	Kos keseluruhan rumah ketua kampung dan penduduk kampung	183

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

SENARAI RAJAH

No. Rajah	Muka surat
1.1 Lokasi tapak kajian	20
2.1 Skop kajian	31
2.2 Lakaran rumah panjang Dayak	35
2.3 Hierarki Keperluan Maslow	42
2.4 Taburan Masyarakat <i>Eastern Penan</i> dan <i>Western Penan</i>	54
2.5 Lokasi dan saiz kediaman etnik Penan di Sepanjang Sungai Plieran	65
2.6 Pelan lantai kediaman Etnik Penan.	66
2.7 Kediaman etnik Penan di Arun Dalan, Bario, Baram Sarawak	67
2.8 Kediaman etnik Penan berbungkangan daun kayu	67
2.9 Kediaman etnik Penan tanpa dinding	68
2.10 Kediaman etnik Penan tanpa dinding dan berlantaikan kayu tidak berbelah	68
2.11 Kediaman etnik Penan berlantaikan kayu tidak berbelah	69
2.12 Jurang kajian	80
3.1 Carta perbatuan fasa kajian	93
3.2 Proses pengumpulan data	95
3.3 Jarak perjalanan tapak kajian dari penempatan berdekatan	97
4.1 Pelan lokasi penempatan di Kampung Pa' Tik A.	113
4.2 Pelan lokasi penempatan di Kampung Pa' Tik B	116

4.3	Keratan rentas penempatan di Kampung Pa' Tik B	117
4.4.	Lukisan isometrik rumah R01	118
4.5	Rumah R01	119
4.6	Dapur kayu rumah R01	119
4.7	Lukisan isometrik rumah R02	121
4.8	Rumah R02	122
4.9	Lukisan isometrik rumah R03	123
4.10	Rumah R03	124
4.11	Dapur rumah R03	124
4.12	Lukisan isometrik rumah R04	126
4.13	Rumah R04	127
4.14	Lukisan isometrik rumah R04	128
4.15	Rumah R05	129
4.16	Ruang dalaman rumah R05	129
4.17	Lukisan isometrik rumah R06	131
4.18	Rumah R06	132
4.19	Ruang dalaman rumah R06	132
4.20	Lukisan isometrik rumah R07	134
4.21	Rumah R07	135
4.22	Ruang dalaman rumah R07	135
4.23	Lukisan isometrik rumah R08.	137

4.24	Ruang dalaman rumah R08	138
4.25	Rumah R08	138
4.26	Lukisan isometrik rumah R09	140
4.27	Rumah R09	141
4.28	Dapur rumah R09	141
4.29	Lukisan isometrik rumah R10.	143
4.30	Rumah R10.	144
4.31	Lukisan isometrik rumah R11	145
4.32	Rumah R11	146
4.33	Lukisan isometrik rumah R12	147
4.34	Rumah R12	148
4.35	Lukisan isometrik rumah R13	149
4.36	Rumah R13	150
4.37	Dapur rumah R13	150
4.38	Lukisan isometrik rumah R14	152
4.39	Rumah R14	152
4.40	Dapur rumah R14	153
4.41	Almari penyimpanan makanan	156
4.42	Sistem bekalan air	157
4.43	Stor penyimpanan	158
4.44	Tanaman makanan	159

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

XX

4.45 Reban ayam	160
4.46 Lukisan isometrik cadangan kediaman ketua kampung	176
4.47 Lukisan isometrik cadangan kediaman penduduk kampung	180

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

xxi

SENARAI LAMPIRAN

- A Matriks Pengumpulan Data
- B Instrumen Untuk Responden
- C Validasi Akitek
- D Data terkumpul
- E Foto Kediaman Etnik Penan

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

BAB 1

PENDAHULUAN

1.0 Pengenalan

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

Penan adalah antara berpuluhan suku kaum peribumi yang terdapat di Sarawak, Malaysia Timur yang menjadi sub-kaum kepada Orang Ulu (Ball, 2009) selain Kayan, Kelabit, Punan dan sebagainya. Kebanyakan mereka tinggal di dalam hutan dalam Daerah Limbang, Bintulu dan Ulu Baram (Pustaka Negeri Sarawak, 2009). Terdapat komuniti Penan yang menetap di rumah-rumah panjang atau rumah sebuah yang dibina jauh di pedalaman. Komuniti ini membina kediaman di kawasan begini dengan alasan bagi memudahkan mereka memburu haiwan untuk dijadikan makanan, bercucuk tanam dan mendapatkan bekalan flora sebagai makanan.

Sesetengah penempatan Penan tidak mempunyai kemudahan asas yang sempurna seperti bekalan air terawat dan bekalan elektrik. Mereka menggunakan sungai bagi mendapatkan bekalan air untuk kegunaan harian. Generator adalah

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

alternatif kepada kemudahan tenaga elektrik tetapi bekalan bahan api yang sukar untuk sampai ke lokasi menyebabkan penggunaannya terhad. Borneo Post Online (2016) melaporkan bahawa Ketua Cawangan Sarawak Progressive Democratic Party bahagian Tinjar Tengah yang merupakan komponen parti pemerintah, Andrew Amin mendakwa perkampungan Penan di Lapok masih belum menerima bekalan elektrik.

Pihak kerajaan telah membina penempatan semula bagi menempatkan komuniti Penan yang dibekalkan dengan kemudahan bekalan air terawat dan elektrik yang sempurna di beberapa tempat. Penempatan baru ini dibina bertujuan untuk menyatukan komuniti Penan yang tinggal berselerakan di dalam hutan dan memudahkan bantuan disalurkan kepada mereka. Sekolah juga dibina di kawasan penempatan semula ini bertujuan meningkatkan mutu pendidikan dalam kalangan

Antara penempatan semula etnik Penan ini ialah Tegulang dan Metalun di Kapit Sarawak (Borneo Post online, 2016). Selain itu, penempatan semula juga boleh ditemui di Long Urun dalam daerah Belaga. Terdapat juga sebahagian daripada mereka telah meninggalkan kawasan pedalaman dan tinggal di kawasan berhampiran bandar seperti di Perkampungan Penan Muslim Batu 10, Bintulu, Sarawak. Kampung ini dibuka pada tahun 1968 dan pada tahun 1990 kampung ini dinamakan Kampung Penan Muslim Batu 10.

Etnik Penan juga telah menjadikan pendidikan sebagai satu keutamaan. Peningkatan enrolmen murid di beberapa buah sekolah seperti Sekolah Kebangsaan Bario, Sekolah Kebangsaan Long Kevok dan Sekolah Kebangsaan Long Luteng

menjadi bukti. Fenomena ini bertepatan dengan kenyataan Edo (1984), Ahmad (1994) serta Sofiah dan Osman (2007) yang menyatakan bahawa kaum Penan lebih bersikap positif terhadap pendidikan jika mereka menetap kekal di satu-satu tempat.

Bruno Manser, seorang aktivis barat menuduh kerajaan Malaysia mengabaikan kebijakan etnik Penan yang tinggal di dalam hutan di Sarawak. Lesen-lesen pembalakan dan ladang pertanian kelapa sawit yang berskala besar dianugerahkan kepada syarikat tertentu menyebabkan hutan diteroka secara besar-besaran telah dilakukan. Etnik Penan mendakwa aktiviti penerokaan hutan ini menyebabkan habitat asal binatang buruan terganggu dan binatang buruan semakin sukar diperoleh menjelaskan punca makanan mereka (Worral, 2018).

Manser. Bagi mengatasi situasi ini, Kerajaan negeri Sarawak telah menubuhkan satu kementerian bagi menjaga hal ehwal etnik Penan. Kerajaan Malaysia juga merancang untuk membantu etnik Penan ini. Antara bantuan yang telah dilaksanakan ialah penempatan semula etnik Penan di Long Urun di Belaga dan Long Mentalun di Baram (Malaysiakini, 2010).

Etnik Penan Kubaan masih lagi tidak memerlukan bantuan dari kerajaan selepas dari kenyataan Bruno Manser dari segi penempatan semula. Sehubungan dengan itu, kajian harus dilakukan dalam usaha untuk membantu etnik Penan Kubaan ini menyediakan kediaman baharu. Kediaman yang dicadangkan perlulah selaras dengan amalan yang diperaktikkan sekarang.

1.1 Latar Belakang Penyelidikan

Kediaman adalah satu keperluan kepada manusia. Kediaman merupakan tempat tinggal yang boleh memberi perlindungan dan keselamatan kepada sesebuah keluarga (Zulkefli, 2011). Rumah boleh dimanfaatkan sebagai tiga tempat utama iaitu aktiviti sosial, melakukan kerja dan persendirian. Menurut Roberts-Hughes (2011) aktiviti sosial yang dimaksudkan seperti tempat untuk berehat dan berinteraksi antara ahli keluarga, membaca akhbar, menonton, melayan tetamu, berbual, berbincang dan menjamu selera. Tempat yang sesuai untuk melakukan aktiviti sosial ialah ruang tamu dan ruang makan. Aktiviti kerja sebagai contoh seperti mencuci kereta, mengemas rumah, penyediaan dan penyimpanan makanan.

antaranya ialah tempat tidur, tempat berehat, tempat menukar pakaian dan membersihkan diri. Rumah juga digunakan sebagai tempat menyimpan barang-barang keperluan seperti pakaian dan barang-barang peribadi. Pakaian atau barang-barang peribadi ini diletakkan di satu ruang persendirian yang seboleh-bolehnya tidak diancam oleh sesiapa.

ancaman. Rumah kediaman mereka merupakan pondok yang dibina dari kayu hutan dengan berbumbungkan daun bertam dilihat kurang berupaya melindungi ahli keluarga dari elemen cuaca.

Berdasarkan pemerhatian yang dibuat oleh Hoebel (1986) mendapati kediaman yang dibina oleh etnik Penan ini adalah sangat ringkas iaitu bertiang dan lantainya lebih tinggi dari aras tanah. Tiang dibina menggunakan kayu hutan yang tidak berbelah. Tiang dan rasuk rumah ini diikat antara satu sama lain dengan menggunakan rotan. Lantai rumah ini dibina dari kayu hutan yang tidak berbelah disusun supaya ianya memenuhi ruang lantai rumah tersebut. Terdapat sebahagian rumah ini berdinding, separuh berdinding dan sebahagiannya pula dibiar tanpa dinding.

Tidak ada pembahagian ruang seperti ruang tamu, ruang makan, atau bilik tidur yang jelas di perhatikan. Ini menunjukkan telah ada perubahan terhadap masyarakat Penan dan bercanggah dengan tulisan Aichner (1958) terdahulu.

Apabila komuniti Penan di sesuatu tempat mengambil keputusan untuk berpindah, mereka meninggalkan penempatan lama begitu sahaja dan membina penempatan baharu di lokasi yang baharu. Tradisinya mereka tidak membawa bahan bina penempatan lama ke lokasi penempatan baharu (Rain & Rain, 1992).

Kerajaan telah mengambil langkah membantu etnik Penan ini dalam meningkatkan kualiti hidup mereka. Etnik Penan yang mengamalkan cara hidup nomad ini dikelompokkan dan penempatan baru yang dibina untuk mereka. Hal ini telah dinyatakan di dalam Malaysiakini (2010) yang menghabarkan bahawa antara penempatan semula ialah di kawasan Long Urun yang mana sepuluh kampung telah buka dan penempatan semula dibina bagi menyatukan etnik Penan yang tinggal berselerakan di dalam hutan di sekitar Tinjar, Baram Sarawak.

Penempatan semula ini dibina dilengkapi dengan kemudahan perkhidmatan bangunan seperti bekalan air terawat dan bekalan elektrik. Walaupun sebahagian penempatan semula masih belum mendapat tenaga elektrik selama 24 jam sehari tetapi usaha telah diambil oleh pihak pemerintah supaya penempatan-penempatan semula ini dibekalkan tenaga elektrik yang secara berterusan. Antara kampung yang telah mendapat bekalan tenaga elektrik berterusan selama 24 jam ialah Kampung Mentalun di Belaga Sarawak (Borneo Post, 2016).

Selain dari itu, usaha-usaha dari pelbagai jabatan kerajaan telah dilakukan bagi meningkatkan taraf kehidupan etnik Penan ini. Pegawai Unit Perancangan Negeri Sarawak, Geneviene Edward dilaporkan berkata, pelbagai program telah, sedang dan akan disusun untuk membangunkan kaum Penan. Program dan projek seperti Pusat Perkhidmatan Penan, Kumpulan Perkhidmatan Sukarelawan Penan, bantuan perubatan dan kesihatan serta bantuan pertanian dan pendidikan telah dirancang. Pusat Perkhidmatan Penan dan Kumpulan Perkhidmatan Sukarelawan Penan menyediakan sukarelawan Penan dengan pengetahuan asas dalam pendidikan, pertanian dan kesihatan bagi memperbaiki taraf hidup komuniti mereka (Borneo Post Online, 2009).

Seorang penyelidik dilaporkan berkata beliau telah mencadangkan supaya etnik Penan mencebur i bidang pertanian yang sesuai dengan sosio budaya mereka seperti menanam pokok gaharu dan menternak ikan empurau yang mempunyai harga yang tinggi di pasaran (Bernama, 2009).

Timbalan Menteri Pertanian dan Industri Asas Tani, Rohani Abdul Karim berkata, pihaknya bersedia membantu etnik Penan dalam bidang pertanian dengan mengenakan syarat mereka perlu menetap di satu tempat dan tidak lagi mengamalkan cara hidup nomad. Bantuan yang ditawarkan ialah bantuan teknologi dan kepakaran pertanian yang bertujuan mengatasi bekalan makanan yang semakin berkurangan (Bernama, 2009). Kenyataan ini disokong oleh Ahli Dewan Undangan Negeri Sarawak kawasan Telang Usan, Dennis Ngau yang menyarankan bahawa sudah tiba masanya

etnik Penan ini mengurangkan kebergantungan kepada sumber hutan (2019). Walaupun terdapat aktivis yang berpendapat bahawa etnik Penan dan alam semula jadi tidak perlu dipisahkan walaupun sebahagian dari etnik penan ini telah berjaya dan menjawat jawatan tinggi dalam kerajaan (Utusan Borneo Online, 2017).

Walaupun berbagai usaha telah dilakukan bagi membantu etnik Penan ini tetapi masih ada kumpulan etnik Penan mendakwa mereka tidak dipedulikan oleh kerajaan yang memerintah sekarang. Hal ini dinyatakan dengan jelas oleh akhbar Belagakini (2010) yang mendakwa etnik Penan ini telah tidak dipedulikan oleh kerajaan. Akhbar ini melaporkan bahawa sekumpulan etnik Penan dari Long Wat, Long Luar, Long Tangau, Long Menapa, Long Singu, Long Malim dan Long Umba yang berjumlah seramai lebih kurang 1000 orang mendakwa mereka terpaksa meninggalkan kampung untuk memberi laluan kepada pembinaan empangan Murum. Setelah keluar dari

kampung asal mereka, kumpulan ini mendakwa mereka terpaksa tinggal di reban ayam kerana tiada penempatan disediakan. Kumpulan ini turut memaklumkan bahawa penempatan sementara telah dipohon dari Majlis Daerah Belaga tetapi tidak diendahkan.

Penan Kubaan merupakan salah satu etnik Penan yang tinggal di kawasan pedalaman utara Negeri Sarawak yang terdiri dari Kampung Long Lobang, Long Medamut, Pak Tik A dan Pak Tik B. Penempatan etnik Kubaan ini jauh di pedalaman yang memerlukan dua hari perjalanan berjalan kaki dari Bario yang merupakan penempatan terhampir dengan perkampungan Penan Kubaan ini dengan mendaki bukit, merentasi sungai dan memerlukan etnik ini bermalam di satu kawasan yang dikenali sebagai Long Manau. Tiada penempatan manusia ditemui sepanjang perjalanan dari Bario ke perkampungan etnik Kubaan ini.

Penduduk kampung Penan Kubaan ini menggunakan sumber di persekitaran mereka sebagai punca bekalan makanan. Aktiviti ekonomi tidak dapat dilihat dengan jelas di sini. Sesekali, etnik ini keluar berburu haiwan liar di dalam hutan secara berkumpulan. Hasil buruan dibahagikan sesama mereka dan penduduk kampung yang lain secara percuma.

Kerajaan Malaysia dikatakan mengabaikan etnik Penan ini dari arus pembangunan terutamanya oleh seorang aktivis barat yang dikenali sebagai Bruno Manser walaupun berbagai usaha telah dilakukan untuk etnik ini supaya mampu bersaing di dalam bidang ekonomi dan sosial. Kekangan yang dihadapi oleh pihak kerajaan di dalam membantu etnik Penan ini terutamanya dari segi pengangkutan untuk sampai ke perkampungan berkenaan dari Bario. Pihak kerajaan Malaysia

mencadangkan supaya etnik Penan ini dipindahkan ke satu kawasan yang mudah untuk dihubungi oleh kenderaan bagi menghulurkan bantuan kepada mereka.

1.2 Permasalahan Kajian

Kerajaan Malaysia dalam usaha untuk membantu etnik Penan ini dari berbagai sudut seperti meningkatkan taraf hidup, meningkatkan tahap ekonomi, meningkatkan taraf kesihatan dan meningkatkan taraf pendidikan. Kerajaan juga telah membina penempatan semula etnik Penan ini seperti di Long Urun, Mentalun dan Tegulang seperti yang dibincangkan terdahulu (Borneo Post Online, 2016). Walaupun berbagai kemudahan telah dibina, masih terdapat sebilangan dari etnik Penan tidak mahu menghuni penempatan ini dengan alasan kediaman yang disediakan tidak sesuai bagi mereka. Ini disebabkan oleh janji untuk menyediakan sekolah, klinik, jalan raya berturap, bekalan air bersih, elektrik percuma, perumahan untuk setiap keluarga dan 15 hektar tanah setiap isi rumah masih belum ditunaikan oleh pihak kerajaan(Malaysiakini, 2016).

Penan Kubaan ini tinggal di perkampungan jauh dari ketamadunan manusia. Walaupun golongan ini tidak lagi mengamalkan cara hidup nomad tetapi kedudukan perkampungan mereka terletak jauh dari lingkaran laluan kenderaan darat bagi menghubungkan dengan dunia luar. Ini menyebabkan transformasi ketamadunan dalam beberapa aspek berlaku dengan kadar yang amat perlahan berbanding masyarakat luar. Sebagai contoh, masyarakat luar telah menikmati kemudahan tenaga elektrik selama 24 jam sehari tujuh hari seminggu tetapi etnik Penan di kawasan kajian ini masih lagi tidak

menikmati sedemikian. Begitu juga dengan kemudahan air terawat dan kemudahan komunikasi (Utusan Borneo online, 2019).

Etnik Penan di kawasan kajian ini masih lagi sukar untuk mendapatkan kemudahan bagi meningkatkan kualiti pendidikan dan kesihatan. Mereka perlu berjalan kaki merentasi hutan yang tiada penempatan manusia, mendaki dan menuruni bukit yang curam serta menyeberangi sungai yang berarus deras bagi mendapatkan pendidikan secara formal dan rawatan kesihatan secara klinikal (Malaysiakini, 2016).

Penan Kubaan di tapak kajian merupakan salah satu cabang etnik Penan dari Eastern Penan (Sarawak Tribune, 2017). Di perkampungan ini tidak kelihatan aktiviti menjana ekonomi secara jelas. Penduduk kampung mendapatkan bekalan makanan dari

kawasan persekitaran. Padi yang merupakan makanan ruji ditanam dikawasan bukit berhampiran. Sayuran ditanam untuk keperluan sendiri berhampiran kawasan rumah. Sesekali golongan ini akan pergi memburu binatang liar di dalam hutan secara berkumpulan untuk makanan. Bagi mendapatkan wang, sebilangan dari etnik Penan Kubaan ini bekerja di Bario terutama ketika waktua padi.

Seperti yang dibincang terdahulu, kerajaan Malaysia berusaha untuk membantu etnik Penan ini bagi meningkatkan kualiti kehidupan mereka. Walaubagaimanapun, bantuan-bantuan ini sukar disalurkan terus kepada penduduk kampung Penan di tapak kajian disebabkan kemudahan pengangkutan yang terhad. Perjalanan berjalan kaki yang mengambil masa dua hari di dalam hutan dan tiada penempatan manusia untuk sampai ke kampung ini menyukarkan bantuan disampaikan. Antara cadangan bagi membantu etnik Penan untuk meningkatkan kualiti hidup berbanding sekarang ialah

dengan menempatkan mereka di kawasan berhampiran penempatan manusia sedia ada yang mudah dihubungi samada melalui jalan darat atau laluan sungai (Bernama, 2009).

Kajian ini bertujuan untuk mencadangkan kepada pihak yang berkenaan yang merancang untuk membina penempatan semula dari segi reka bentuk kediaman yang didasarkan kepada amalan semasa etnik Penan di tapak kajian. Kajian ini juga dapat memberi panduan kepada pihak yang bertanggungjawab bagi mengelakkan etnik Penan ini merasakan rumah yang didirikan untuk mereka tidak menepati seperti yang mereka amalkan selama ini. Panduan ini amat berguna bagi kedua-dua pihak iaitu etnik Penan itu sendiri dan pihak yang dipertanggungjawabkan bagi membina kediaman etnik Penan ini.

budaya. Bagaimanapun, terdapat perbezaan implementasi terhadap kediaman dalam sesuatu budaya tertentu. Banyak kajian yang telah dilakukan terhadap kediaman dengan berbagai-bagai idea. Dalam satu kajian disertasi yang memberi tumpuan terhadap perumahan kepada aspek-aspek budaya oleh Yang Khil (1991), didapati bahawa aliran kajian berkaitan dengan pengaruh budaya pada pelbagai aspek kediaman seperti bentuk, struktur, reka bentuk dalaman, penyelaras dan ruang telah berlaku dalam kalangan masyarakat.

Kediaman memainkan peranan penting di dalam kehidupan seharian manusia.

Kediaman mempengaruhi aktiviti manusia di sesuatu tempat. Antara faktor yang mempengaruhi tempat kediaman ialah keperluan seperti berteduh dari hujan dan panas, kemampuan memiliki rumah dari segi kewangan, faktor keselamatan, faktor kejiranan

dan infrastruktur seperti kemudahan bekalan air terawat, bekalan elektrik, jalan raya, sekolah, klinik kesihatan, tempat ibadat dan perhubungan. Kediaman juga dipengaruhi oleh pantang larang dan adat resam sesuatu kaum (Jabatan Warisan Negara, 2016).

Pantang larang merupakan suatu bentuk peraturan yang diwarisi secara turun-temurun sejak berkurun-kurun lamanya manakala adat resam adalah adat adalah peraturan hidup sehari-hari. Pantang larang dan adat resam merupakan gagasan kebudayaan yang terdiri daripada nilai-nilai kebudayaan, norma, kebiasaan, kelembagaan dan hukum adat yang lazim dilakukan di sesuatu daerah (Jabatan Warisan Negara, 2016). Peraturan dan gagasan budaya ini turut mempengaruhi manusia di dalam aspek membina kediaman. Bakeri dan Raduan (2012) menyatakan bahawa kaum-kaum tertentu mempunyai peraturan-peraturan tersendiri semasa membina rumah kediaman mereka.

Laporan Suruhanjaya Hak Asasi Manusia yang bernaung di bawah kerajaan Malaysia (2013) membangkitkan isu kediaman etnik Penan di dalam laporan tahunannya. Laporan berkenaan menyebut bahawa sekumpulan masyarakat Penan serta aktivis telah lama menyuarakan kebimbangan mengenai pembinaan empangan Murum di Sarawak yang dikatakan menceroboh kawasan tanah adat yang membawa kesan yang besar terhadap kehidupan, sosioekonomi, budaya, tradisi serta kepercayaan masyarakat Penan dan alam sekitar. Sehubungan itu, masyarakat kampung telah membuat sekatan bagi meluahkan bantahan terhadap projek tersebut. Pihak polis telah dipanggil untuk menyuraikan orang ramai.

Suruhanjaya ini juga telah menerima laporan berhubung tindakan pihak polis yang melepaskan tembakan amaran ke udara serta penahanan yang dibuat ke atas dua orang kanak-kanak yang terlibat melakukan sekatan berkenaan. Suruhanjaya di samping itu telah menulis kepada Kerajaan Negeri Sarawak, Sarawak Energy Board dan pihak polis dan merancang untuk mengaturkan satu mesyuarat di antara pihak berkuasa dan masyarakat Penan.

Menurut satu sidang media Kumpulan Bertindak Menentang Pembinaan Empangan yang disokong oleh 80 kumpulan Masyarakat Sivil Malaysia dari seluruh negara mendakwa orang-orang asal dipaksa untuk tinggal di penempatan semula dan kerajaan negeri Sarawak turut dituduh merampas tanah milik orang asal. Kumpulan ini juga mendakwa penempatan semula yang dibina tidak sesuai dan keadaan hidup Orang

Asal ini yang menyerupai keadaan di kem perlindungan orang pelarian. Kumpulan ini turut menyifatkan pengusiran orang asal dari tanah mereka sebagai satu bukti pemusnahan budaya yang tidak boleh dipulihkan. (Freemalaysiatoday, 2013).

Bagi meredakan kebimbangan etnik Penan di kawasan yang terlibat dengan penengelaman kawasan hutan yang menjadi tempat kediaman dan tempat untuk mendapatkan sumber makanan, kerajaan telah membina penempatan-penempatan baru. Penempatan-penempatan ini dilihat dapat membantu etnik Penan di dalam meningkatkan taraf hidup. Antara penempatan semula yang telah dibina ialah Tegulang dan Mentalun di Long Wat. Menteri Muda Adat Bumiputera dan Hal Ehwal Penan Sarawak, John Sikie Tayai dilaporkan berkata penempatan ini dibina dibekalkan dengan kemudahan asas seperti bekalan air dan tenaga elektrik, kemudahan jalan raya, sekolah dan kemudahan kesihatan (Berita Harian, 2013).

Berbagai usaha telah dilakukan oleh kerajaan bagi meyakinkan penduduk yang terjejas dengan pembinaan Empangan Bakun dan Murum. Menteri Kemajuan Tanah Sarawak, James Masing dilaporkan berkata kajian sedang dijalankan bagi mendapatkan gambaran yang jelas tentang keperluan dan kehendak etnik Penan dan tidak boleh disamakan dengan kaum Kenyah atau Kayan yang tidak mengamal cara hidup berpindah randah. Beliau juga melaporkan Suruhanjaya Hak Asasi Manusia tidak perlu bimbang dengan nasib etnik Penan ini kerana proses rundingan masih lagi berjalan untuk mendapat kata sepakat yang memberi faedah kepada semua pihak. Menteri ini juga meminta konsesi balak dan syarikat perladangan supaya tidak lagi menceroboh kawasan tandahan seluas 30,000 hektar yang akan diperuntukkan untuk etnik Penan ini (Belagakini, 2010).

Walau bagaimanapun penempatan semula tersebut didakwa tidak menepati seperti yang dijanjikan semasa etnik Penan ini dipaksa meninggalkan kampung halaman mereka. Malaysiakini (2016) melaporkan etnik Penan ini telah dijanjikan penempatan semula yang teratur dan tersusun tetapi tidak dipenuhi.

Antara janji-janji yang tidak dipenuhi adalah pembinaan sekolah, klinik, jalan raya berturap, bekalan air bersih, elektrik percuma, rumah untuk setiap keluarga dan peruntukan 15 hektar tanah setiap isi rumah. Malahan ada dalam kalangan ketua kampung dari etnik Penan ini tidak mahu berurusan dengan pihak kerajaan dengan melarikan diri ke dalam hutan jika ada wakil dari pihak kerajaan masuk ke penempatan mereka. Ini diakui sendiri oleh Alfred Jabu, Timbalan Ketua Menteri merangkap Menteri Pembangunan Luar Bandar (Borneo Post, 2014).

Etnik Penan ini menuntut janji-janji yang telah dimeterai bersama pihak pemerintah terutama dari aspek pemberhentian aktiviti pembalakan semasa Pengisytiharan Bengkel Kedua Kaum Asli yang diadakan pada 15 September 1987. Penempatan semula etnik Penan ini walau bagaimanapun masih belum mencapai tahap seperti yang dijanjikan. Malahan Pengisytiharan Bengkel Kedua Kaum Asli telah meminta supaya Jawatankuasa Kabinet Negeri Mengenai Hal Ehwal Penan dibubarkan kerana tidak berkesan dan tidak ikhlas dalam menyelesaikan masalah yang dihadapi oleh Penan di negeri itu. Jawatankuasa ini didakwa hanyalah ditubuhkan untuk mengelirukan orang ramai dan kumpulan-kumpulan yang mengambil berat tentang nasib penghuni hutan (Musa, 2016).

Etnik Penan mendakwa mereka menyara hidup dengan aktiviti pemburuan dan

Etnik Penan juga mendakwa bahawa mereka kehilangan sumber setelah hutan diterokai oleh penanaman kelapa sawit berskala besar menyebabkan bekalan keperluan harian menjadi masalah kepada mereka (Belagakini, 2010). Belagakini (2010) juga melaporkan seorang tuan rumah mendakwa beliau tidak yakin dengan kerajaan kerana ramai kawan-kawannya ditipu di bawah projek penempatan semula Bakun. Seorang wakil penduduk yang terdiri dari 30 keluarga yang lain pula mendakwa mereka tidak boleh tinggal di penempatan semula yang disediakan kerana tidak menepati cara hidup yang selama ini diamalkan (Belagakini, 2011).

Keputusan etnik Penan tidak menerima penempatan semula ini disokong oleh Morris dan Winter (1975). Morris dan Winter (1975) mendakwa apabila sesebuah kediaman itu tidak mencapai norma-norma biasa, ia akan menimbulkan rasa tidak puas

hati dan mewujudkan kecenderungan pengurangan defisit normatif. Mobiliti kediaman, penyesuaian kediaman dan penyesuaian ahli keluarga adalah alternatif kepada penyelarasan untuk mengurangkan defisit yang akan diambil apabila timbulnya kekangan dari aspek tingkah laku yang boleh diatasi.

1.3 Persoalan Kajian.

Kajian ini dijalankan dengan persoalan seperti berikut:

1. Bagaimakah reka bentuk rumah yang dipraktikkan etnik Penan di tapak kajian.
2. Apakah elemen reka bentuk setiap rumah etnik Penan di tapak kajian?
3. Apakah spesifikasi reka bentuk rumah yang sesuai bagi etnik Penan di tapak kajian berdasarkan rumah sedia ada?

1.4 Objektif Kajian.

Bagi menyempurnakan kajian ini, objektif adalah seperti berikut:

1. Mengkaji keadaan semasa reka bentuk rumah etnik Penan di tapak kajian.
2. Menganalisa fungsi ruang, saiz binaan dan reka bentuk rumah etnik Penan di tapak kajian.
3. Membangunkan garis panduan reka bentuk rumah di penempatan semula etnik Penan.

1.5 Kepentingan kajian

Kajian ini bertujuan untuk mendapatkan gambaran sebenar amalan etnik Penan terhadap reka bentuk dan susun atur kediaman mereka. Data yang tersedia dari kajian ini yang boleh digunakan untuk mereka bentuk kediaman yang bersesuaian dan bertepatan dengan amalan etnik Penan di kawasan kajian. Kediaman yang dibina nanti dapat digunakan dan hasrat kerajaan untuk meningkatkan taraf kehidupan etnik Penan ini dapat dilaksanakan dengan jayanya.

Impak penting kepada masyarakat yang boleh diketengahkan antaranya ialah kemampuan etnik Penan ini meneruskan hidup dengan kemudahan yang sangat terhad disebabkan oleh penempatan mereka yang terletak di dalam hutan dan tiada jalan darat

Etnik ini memanfaatkan bahan-bahan yang ada di persekitaran mereka bagi kelangsungan hidup mereka.

Selain dari itu kajian ini dapat memperincikan berkaitan keselesaan ruang-ruang yang dibina oleh komuniti ini untuk kegunaan sehari-hari. Impak juga terserah dari sudut ketaatan dan kepatuhan kepada kepercayaan menyebabkan mereka sanggup menggadaikan kesenangan dan masa dengan anak-anak dengan tinggal di dalam hutan semata-mata untuk menjaga tanah nenek moyang mereka untuk diwariskan kepada anak-anak cucu mereka.

Kajian ini penting terutamanya kepada penyelidik-penyelidik lain yang ingin meneruskan penyelidikan dalam bidang tradisi dan cara hidup etnik minoriti yang

mewajarkan seseorang penyelidik itu mencari, menaakul dan mencerna sesuatu yang tersembunyi dalam genre ini. Cara hidup kaum minoriti ini masih memerlukan jawapan dalam bentuk penyelidikan kepada penyelidik yang berminat.

Kajian ini juga dapat menyumbangkan penemuan-penemuan baru dalam bidang ini terutamanya kehidupan sebenar masyarakat Penan. Malah penemuan-penemuan itu menyemarakkan lagi dunia penyelidikan yang selama ini amat kekurangan dari segi penulisan. Penemuan-penemuan baru ini juga menambahkan lagi khazanah disiplin ilmu terutama di peringkat pengajian tinggi. Ia amat bermanfaat sebagai bahan rujukan kepada pelajar-pelajar pasca siswazah dan pelajar-pelajar institusi pengajian tinggi yang mengkhususi bidang ini.

1.6 Pemilihan tapak kajian

Dua buah kampung iaitu Pa' Tik A dan Pa' Tik B telah dipilih sebagai tapak kajian berdasarkan beberapa faktor. Reka bentuk kediaman di tapak kajian adalah gabungan dari amalan etnik Penan dalam membina kediaman dan idea rumah kediaman yang dimahukan. Rumah kediaman yang terhasil dan diterjemahkan di tapak kajian adalah unik kerana kediaman mereka adalah hasil rekaan mereka sendiri. Rumah kediaman yang mereka bina ini adalah adaptasi melalui proses asimilasi melalui pemerhatian mereka di tempat lain dan dibina mengikut kehendak dan keperluan mereka dan disesuaikan dengan keupayaan mereka membina rumah kediaman mereka. Selaras dengan ini reka bentuk kediaman mereka ini perlu didokumenkan supaya dapat dijadikan rujukan pada masa akan datang.

Kediaman etnik Penan di tapak kajian ini dipilih kerana ia mencerminkan kehendak dan keperluan mereka terhadap rumah kediaman. Dari kehendak dan keperluan etnik Penan ini, pihak yang berkepentingan dapat menggunakan bagi membantu etnik Penan ini bagi meningkatkan taraf ekonomi mereka.

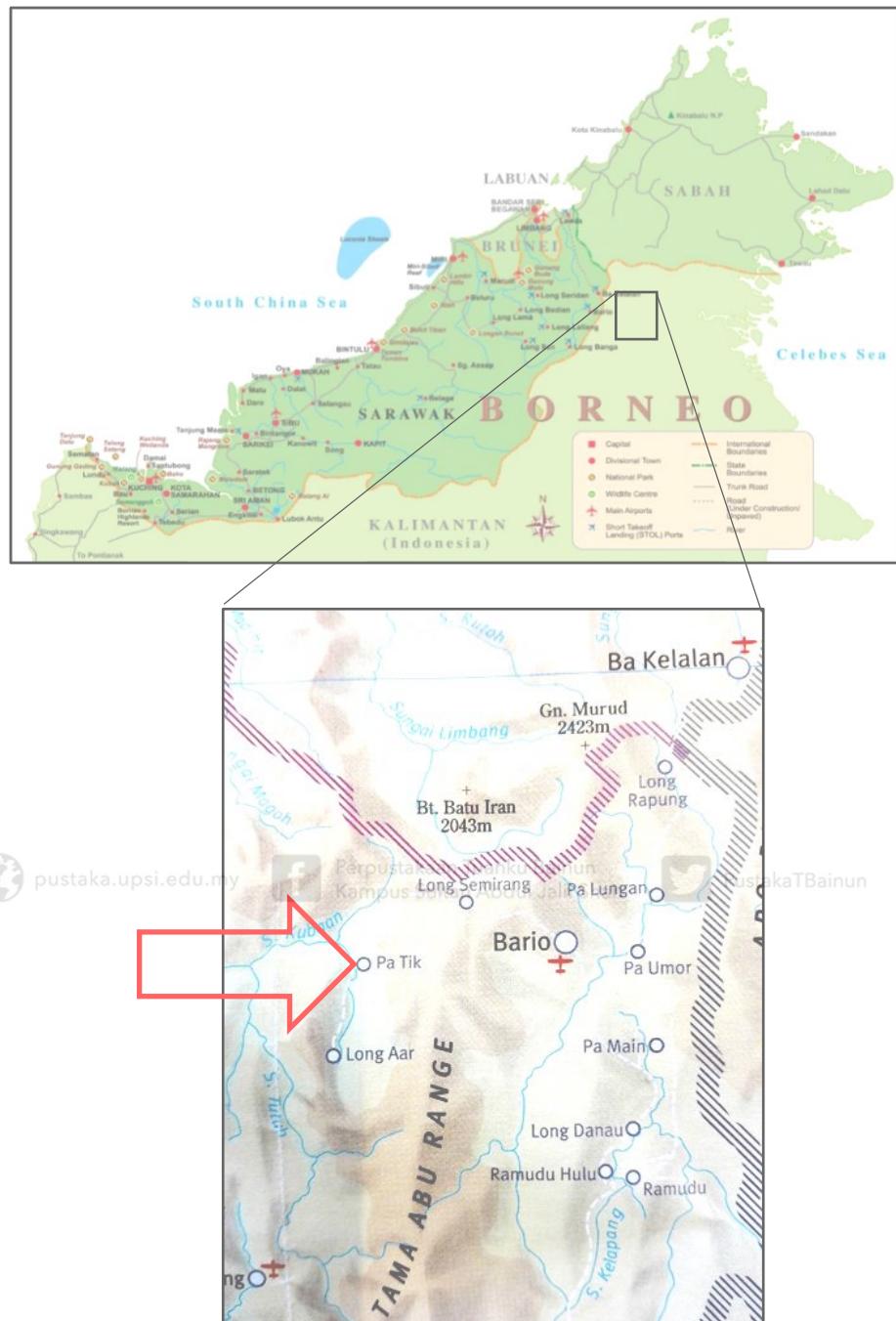
Lokasi kedua-dua kampung ini juga mendorong kepada pemilihan tapak kajian. Kedudukan kampung-kampung ini yang tidak boleh dihubungi oleh kenderaan darat atau kenderaan air mencerminkan kehidupan sebenar etnik Penan ini yang banyak bergantung kepada hutan untuk meneruskan hidup. Etnik Penan di kedua-dua kampung ini mendapatkan bekalan makanan dengan menanam sendiri padi bukit dan mendapatkan sayur di kawasan berhampiran dengan kediaman mereka. Peredaran wang tunai terlalu perlahan di kedua-dua kampung ini.

Penduduk kampung ini berbangga kerana semua penduduk yang tinggal di kampung ini merupakan etnik Penan. Selaras dengan itu dapatlah dikatakan bahawa reka bentuk kediaman etnik Penan di kedua-dua kampung ini merupakan reka bentuk etnik Penan sendiri yang tidak dipengaruhi oleh etnik lain secara perkahwinan atau secara biologi.

Berdasarkan justifikasi-justifikasi yang dinyatakan terdahulu dapatlah dikatakan kampung ini menjadi bahan kajian kerana reka bentuk rumah kediaman yang terdapat di kampung ini merupakan reka bentuk yang diterjemahkan dari idea mereka sendiri yang perlu didokumenkan sebagai sebahagian dari proses perubahan etnik Penan Kubaan.

Rajah 1.1. Lokasi tapak kajian: Kampung Pa' Tik. Strait Central Travel and Tours (2017) dan Sarawak Tourism Board (t.t)

1.7 Skop kajian

Penan Kubaan terdiri dari empat buah kampung. Penyelidik hanya mengambil dua buah kampung sebagai bahan kajian iaitu Pa' Tik A dan Pa' Tik B sahaja. Kampung Long Lobang dan Kampung Long Bedamut tidak dijadikan bahan kajian kerana beberapa faktor. Kampung Long Lobang contohnya berkonsept rumah panjang, oleh itu secara tradisinya penduduk rumah tersebut terikat dengan adat dan konsep rumah panjang seperti tuan rumah perlu membina ruai yang sama seperti ruai sedia ada, ruang dapur yang berkongsi dan sebagainya. Oleh itu, rumah penduduk Long Lobang bukanlah sepenuhnya hasil reka bentuk tuan punya rumah. Kampung Long Bedamut pula merupakan penempatan semula dan rumah dibina oleh pihak pemerintah tanpa mengambil kira kehendak tuan rumah bagi membantu etnik ini yang memerlukan

Penan di Long Bedamut telah terubah dengan sendirinya.

Kesungguhan komuniti Penan dapat dilihat di kedua kampung ini dalam membina rumah yang mereka diamai. Mereka terpaksa membawa bahan bina dan peralatan yang berat dan besar seperti kemasan bumbung dari pekan Bario ke tapak pembinaan yang mengambil masa dua hari dengan berjalan kaki. Mereka juga membawa tangki air yang bersaiz besar merentasi hutan berbukit untuk sampai ke penempatan mereka. Di samping itu mereka menebang pokok dan membelah kayu dengan tenaga dan kemudahan yang sangat terhad.

Perubahan cara berfikir dalam mengadaptasi amalan yang dilakukan oleh masyarakat lain terserah apabila komuniti ini mampu membina kediaman dengan

menggunakan teknologi semasa. Di samping itu mereka mampu meneruskan kelangsungan hidup dengan manipulasikan kemudahan yang sangat terhad. Fenomena ini menjadikan kajian ini mempunyai keistimewaan yang tersendiri.

Skop kajian ini menumpukan faktor-faktor yang boleh membantu pihak-pihak yang berkepentingan di dalam usaha membina penempatan semula etnik Penan Kubaan ini. Faktor-faktor penolakan yang biasa dijadikan sebab atau alasan oleh sebilangan etnik Penan ini yang tidak mahu menerima atau tinggal di penempatan yang disediakan dapat diminimakan dan kebarangkalian etnik Penan ini untuk kembali ke dalam hutan adalah rendah.

Beberapa istilah telah digunakan dalam kajian ini. Istilah ini membantu penyelidik dalam memahami setiap perkara yang dibincangkan serta mengelak daripada berlakunya penyelidikan yang tersasar dari objektif asal.

1.8.1 Penan Kubaan

Penan di Sarawak lazimnya dianggap sebagai suku nomadik yang tidak beragama, berkehidupan daif dan tinggal di pedalaman di kawasan berbukit bukau. Etnik Penan di kawasan kajian menggelarkan kumpulan mereka sebagai Penan Kubaan kerana kediaman mereka berdekatan dengan Sungai Kubaan. Penduduk Penan Kubaan terdiri

daripada empat buah kampung iaitu Kampung Long Lobang, Kampung Long Medamut, Kampung Pa' Tik A dan Kampung Pa' Tik B. Walaupun begitu, penduduk di empat kampung ini adalah bersaudara samada melalui keturunan atau pekahwinan.

1.8.2 Bario

Bario ialah sebuah perkampungan terletak di timur laut Sarawak, berhampiran dengan sempadan antarabangsa dengan Kalimantan di Indonesia yang merupakan penempatan utama Tanah Tinggi Kelabit. Terdapat empat belas buah perkampungan di Tanah Tinggi Kelabit ini. Perkhidmatan pengangkutan udara antara Lapangan Terbang Bario dan Ba'kelalan, Marudi dan Miri merupakan perjalanan pantas bagi menghubungkan Bario dengan dunia luar. Perjalanan menggunakan kenderaan darat dari Miri ke Bario mengambil masa lebih kurang 10 jam yang sebahagiannya melalui laluan pengangkutan balak tidak berturap.

Bario yang berada di bawah pentadbiran Pejabat Daerah Miri terdapat banyak kemudahan infrastruktur seperti lapangan terbang, pusat telekomunikasi untuk kemudahan akses internet dan komputer servis, sekolah rendah, sekolah menengah, gereja, muzium Kelabit, muzium digital, tempat penginapan, klinik kesihatan, balai polis dan premis perniagaan. Aktiviti ekonomi utama komuniti ini ialah pelancongan dan pertanian, terutamanya Padi Bario. Iklim sejuk pada purata 20°C membolehkan penduduk untuk menyemai buah sitrus selain padi. Bario juga terkenal untuk garam buatan Bario dan berkaliung tingginya dan buah nanas Bario yang menyegarkan (Pentadbiran Bahagian Miri, 2019).

1.9 Batasan Kajian

Kajian ini adalah tertumpu kepada kediaman masyarakat Penan di daerah Ulu Baram.

Dalam kajian ini beberapa faktor utama dijadikan batasan kajian iaitu:

- i) Batasan sampling kajian. Sampling ini terdiri dari kediaman yang terdapat di kampung Pa' Tik A dan Pa' Tik B.
- ii) Batasan lokasi. Batasan lokasi kajian ialah di Kampung Pa' Tik A dan Kampung Pa' Tik B.
- iii) Batasan masa. Kajian tertakluk kepada masa pengumpulan data dibuat.
- iv) Cadangan kediaman baharu etnik Penan Kubaan ini adalah berdasarkan dari dapatan analisa kediaman sedia ada yang diperoleh di tapak kajian. Berdasarkan dapatan analisa, penyelidik kemudiannya mereka bentuk mengikut saiz dan bentuk kediaman sedia ada. Hasil reka bentuk penyelidik ini diserahkan kepada arkitek bertauliah untuk semakan dan dianggap sebagai reka bentuk akhir. Penyelidik tidak mendapatkan pandangan ketua kampung atau penduduk kampung di dalam reka bentuk akhir disebabkan terdapat berbagai pendapat dan kehendak terhadap kediaman semasa temubual separa struktur dilaksanaan. Menurut Masri, Arman dan Razlina. (2015) kehendak dan keperluan manusia tiada hadnya. Ini ditambah oleh Safri (2019) yang mengatakan kehendak manusia sentiasa berubah-ubah, sukar dipuaskan, kompleks serta tiada had.
- v) Penyelidikan ini hanya berkisar kepada fizikal rumah kediaman yang diamalkan oleh etnik Penan di tapak kajian tanpa mengambil kira faktor-faktor tersirat yang diamalkan di dalam mereka bentuk kediaman etnik Penan ini. Reka bentuk yang dicadangkan penyelidik adalah didasarkan kepada bentuk dan saiz sedia

ada yang menjadi amalan budaya terhadap kediaman etnik Penan di tapak kajian.

1.10 Struktur kajian

Kajian ini difokuskan untuk mengenalpasti sama ada terdapat perubahan terhadap kediaman masyarakat Penan di tapak kajian. Bagi menterjemahkan isi kandungan kajian dalam bentuk teks, kajian ini telah dibahagikan kepada beberapa bab.

Bab 1 merupakan pengenalan kepada kajian yang dilaksanakan yang mengandungi kepentingan kajian, objektif kajian, soalan-soalan kajian, metodologi yang akan dilaksanakan, batasan kajian yang akan memandu penyelidik kepada keseluruhan kandungan kajian.

Bab 2 membincangkan kajian-kajian lepas yang telah dilaksanakan oleh penyelidik-penyelidik lain yang berkaitan dengan reka bentuk kediaman terutama kediaman yang berkaitan dengan etnik Penan.

Bab 3 menerangkan tentang metodologi atau kaedah-kaedah dan langkah-langkah yang dilakukan untuk melaksanakan kajian termasuklah kaedah pengumpulan data dan analisa data. Data yang diperoleh tentang kediaman akan ditulis bagi membolehkan pembaca memahami kandungan kajian dan menggunakan maklumat yang tersedia.

Bab 4 mengemukakan data yang diperoleh mengenai kediaman etnik Penan di tapak kajian. Analisa ini membincangkan keadaan sebenar kediaman etnik Penan semasa lawatan tapak. Data-data diperoleh secara pemerhatian, pengukuran saiz ruang dan temubual selaras dengan soalan kajian. Penyelidik telah merumuskan semua data yang diperoleh setelah analisa dilakukan. Hasil rumusan yang diperoleh menerbitkan cadangan reka bentuk serta susun atur kediaman dan diterjemahkan dalam bentuk penemuan kajian.

Bab 5 membincangkan tentang penemuan kajian. Dari penemuan ini, beberapa cadangan dan saranan untuk membina kediaman etnik Penan yang baharu didasarkan kepada reka bentuk sedia ada diperhalusi. Cadangan kepada kajian-kajian yang berpotensi untuk dilakukan pada masa hadapan juga dibincangkan.

1.11 Kesimpulan

Masyarakat Penan adalah masyarakat yang dikatakan jauh tertinggal dari arus pembangunan dan kemodenan masa kini. Dalam usaha kerajaan untuk meningkatkan taraf hidup etnik Penan ini, penempatan semula adalah salah satu agenda kerajaan bagi membantu mereka. Berdasarkan kepada penempatan semula yang telah dibina seperti di Long Urun dan Tengalun, terdapat sebilangan dari etnik ini tidak gembira kerana penempatan yang disediakan kerana kediaman yang dibina tidak selari dengan amalan dan kehendak mereka. Kajian ini memperincikan tentang kediaman masyarakat Penan di tapak kajian yang diamalkan sehingga kini. Data dari reka bentuk sedia ada di tapak

kajian ini akan digunakan untuk mencadangkan reka bentuk dan susun atur kediaman etnik Penan yang baharu.

Seterusnya penyelidik cuba menyampaikan mesej-mesej yang boleh digunakan oleh pembaca mengenai kediaman masyarakat Penan. Kaedah atau tindakan yang dilakukan oleh masyarakat Penan yang mampu membina kediaman dengan pengetahuan teknologi yang sangat terhad serta bagaimana mereka menyesuaikan diri dengan kediaman mereka. Seterusnya cadangan tentang kediaman yang dibuat menunjukkan hasil kajian ahli akademik merupakan faktor penyumbang terhadap kejayaan sesuatu perancangan. Semuanya akan diperincikan satu persatu memperjelaskan kepada pembaca tentang masyarakat yang dikatakan tertinggal dari arus pembangunan dan pemodenan dan usaha-usaha yang boleh

soalan-soalan kajian.

